

УДК 37.01

РОЛЬ ФІЛОСОФІЇ В УНІВЕРСИТЕТІ

Олександр Кулик

*Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара,
кафедра філософії
пр. Гагаріна, 72, 49127, м. Дніпро, Україна*

Аргументовано, що навчання філософії в університеті відіграватиме важливу роль для студентів усіх факультетів у тому випадку, якщо викладання цього предмету буде виконувати чотири певні функції. По-перше, метатеоретичну функцію, по-друге, функцію розвитку критичного мислення студентів, по-третє, функцію посилення аргументативних навичок студентів, по-четверте, функцію забезпечення усвідомлення студентами підстав відповідальності. Також у статті наведено пропозиції, як саме викладачу філософії організувати навчальний процес, щоб він ефективно забезпечував утілення в життя даних чотирьох функцій.

Ключові слова: роль філософії, функції філософії, викладання філософії, вища освіта, філософія освіти.

Реформи вищої освіти актуалізують питання цілей та результатів навчання університетських дисциплін, які визначають їхню роль у навчальних планах. Нашу статтю присвячено осмисленню ролі, яку може відігравати предмет «Філософія» в сучасному університеті.

Різні аспекти викладання філософії розглядалися багатьма дослідниками, наприклад, такими як Р. Едглі [5], Г. Макдональд Росс [7], Дж. Рудісілл [8], І. Бичко [1], М. Максютя [2], Т. Павлова [3] та ін. Однак наше дослідження в порівнянні з працями зазначених вище та інших авторів має свою специфіку. По-перше, ми аналізуємо не тільки дослідницьку літературу, але й документи організацій, що розробили рекомендації, як потрібно викладати філософію. Зокрема, це такі документи, як: «Заява щодо ролі філософських програм у вищій освіті» Американської філософської асоціації [9]; Стандарт викладання філософських дисциплін у бакалаврських програмах із філософії Агентства із забезпечення якості вищої освіти Великої Британії [10]; Проект стандарту вищої освіти зі спеціальності «філософія» (ступінь вищої освіти – магістр), який був розроблений такими українськими філософами, як С.В. Пролеєв, Л.О. Шашкова, А.Ф. Карась, І.В. Карпенко, В.І. Менжулін [4]; збірка рекомендацій ЮНЕСКО «Філософія, школа свободи: викладання філософії та навчання філософувати» [6]. По-друге, ми сконцентрували увагу на з'ясуванні ролі філософії саме в контексті академічної діяльності університету. По-третє, наше дослідження має прикладне спрямування, адже в процесі аналізу можливостей викладання філософії ми розробили рекомендації, вказуючи на конкретні завдання, що стоять перед викладачами філософії, котрі прагнуть, щоб цей предмет відігравав важливу роль у сучасному університеті. Отже, мета нашого дослідження полягає в тому, щоб окреслити роль філософії в сучасному університеті, визначивши її складники та передумови.

Ми переконані, що було б спрощенням бачити роль викладання філософії тільки в тому, що протягом навчання цьому предмету студент здобуває знання про сутність та розвиток філософії. У даному дослідженні піде мова також про такі навчальні результати викладання філософії, як розвинуте критичне мислення, усвідомлення підстав відпо-

відального ставлення, розвинуті аргументативні навички студентів. Ці результати разом з оволодінням студентами філософськими поняттями та теоріями становлять цінність для всіх спеціальностей університету. Ми аргументуватиме, що навчання філософії не є вузькоспеціалізованою навчальною активністю, а навпаки, має універсальну цінність для студентів усіх факультетів університету.

Розпочнемо розгляд навчальних результатів викладання філософії з оволодіння студентами філософськими поняттями та теоріями. На наше переконання, ця навчальна компонента може стати важливою для студентів усіх факультетів університету, якщо викладач філософії розуміє сутність метатеоретичної функції філософії та застосовує відповідний методичний інструментарій для її забезпечення.

У розробленому Агентством із забезпечення якості вищої освіти Великої Британії стандарті викладання філософських дисциплін у бакалаврських програмах із філософії є таке формулювання: «Філософія прагне розуміти та критично розглядати ідеї щодо природи реальності, цінностей та досвіду, які відіграють всеосяжну роль у розумінні світу та нас. Проблематичні поняття, такі як існування, причина та істина, з'являються у кожній сфері людського дослідження» [10, с. 6]. Звернемо увагу на слова «у кожній сфері людського дослідження». Значущість ролі викладання філософії в університеті визначається передусім тим, що філософія надає знання, які не є вузькоспеціалізованими, а є універсальними за своєю природою. Ці знання допомагатимуть представникам різних спеціальностей отримувати відповіді на актуальні питання, які перед ними ставлять їхні науки.

«Існування», «причина», «істина» – це філософські поняття, однак жодна царина наукового знання, яка вивчається в університеті, не може не використовувати ці терміни та не працювати з реаліями, які дані терміни відображають. Лише філософія дозволяє уповні усвідомити ці поняття, що актуалізує вивчення філософських курсів. Проте опанування цих понять не відбувається, так би мовити, автоматично в процесі прослуховування будь-якого курсу філософії. Дане усвідомлення може відбутися у студентів лише тоді, коли викладач розбирає з ними зміст понять «існування», «причина», «істина» та подібних термінів, коли він навчає студентів бути уважними до змісту даних понять, а також надає студентам інструменти інтелектуальної роботи з цими поняттями.

Ще одна важлива функція, яку може виконувати в університеті викладання філософії, – це функція розвитку критичного мислення студентів. Навчання філософії є одним з основних засобів розвитку критичного мислення, яке є важливим для представників усіх без виключення факультетів університету.

Розвинуте критичне мислення забезпечує досліднику інтелектуальну автономію. Він стає здатним усвідомлювати впливи стереотипів, суб'єктивних факторів на його мислення та намагається зменшити їхню дію, він розуміє що саме є порушеннями логічного міркування та як їх уникати; такий дослідник прагне об'єктивності та вміє її забезпечувати мисленевими засобами. Британські експерти наголошують, що розвинуте критичне мислення – це необхідна частина отриманої під час вивчення філософії підготовки; за їхніми словами, оцінювання якості навчання з філософії має бути спрямоване на перевірку трьох складників: по-перше, знання та розуміння навчального матеріалу, по-друге, здатності мислити точно, критично, творчо й автономно, по-третє, здатності комунікувати ясно, надійно та ефективно [10, с. 13].

Експерти ЮНЕСКО у своїх рекомендаціях закладам вищої освіти наголошують: «Знову підтверджуємо ключову важливість навчання філософії для критичного мислення» [11, с. 81]. Разом із тим зазначимо, що викладання філософії здатне виконувати функцію розвитку критичного мислення лише в тому випадку, коли це викладання позбавлене догматизму,

коли викладач розуміється не тільки на переказі тих чи інших філософських теорій, а навчає студентів аналізувати ці теорії, порівнювати їх, виокремлювати логічну структуру міркувань. Як зазначають представники Американської філософської асоціації, в процесі навчання філософії необхідно: показувати безплідність беззастережного некритичного сприйняття думок авторитетів; навчати технікам побудови вивідного знання; навчати встановлювати уявлення автора думок з того, що саме він аргументує, та як він це робить; навчати реконструювати тези мислителів та їхні аргументи; розуміти концептуальні рамки того чи іншого автора тощо [9]. Зазначимо, що «забезпечення автономії розуму» вказується як одне із завдань навчання філософії і в проєкті українського стандарту з філософії (магістерська програма) [4, с. 3].

Іноді представники природничих дисциплін заявляють, що навчання їхнім предметам цілком може впоратися з формуванням навичок критичного мислення у студентів. Однак ми переконані, що студенту будь-якої спеціальності варто отримати досвід критичного розгляду не лише формул, цифр або явищ матеріального світу, але й вербально вираженої інформації. Очевидно, що навчання філософії надає набагато більше можливостей для здобуття навичок критичної роботи з вербальною інформацією, аніж природничі дисципліни.

Дуже близько до функції розвитку критичного мислення знаходиться інша функція викладення філософії – функція розвитку аргументативних навичок студента.

Протягом навчання філософії студент має не тільки аналізувати тези та аргументи різних мислителів, але й вправлятися в самостійному аргументуванні. Студент має робити це під час семінарів, у різноманітних письмових роботах, на екзаменах. Важливо зазначити, що навчання філософії має сприяти розвитку в студентів навичок і з письмової, і з усної аргументації. В проєкті українського стандарту з філософії (ступінь вищої освіти – магістр), в переліку загальних компетентностей, якими має оволодіти випускник, зазначаються, окрім іншого, такі навички, які безпосередньо пов'язані з розвитком аргументативних здібностей: «...вміння переконливо викласти власну експертну позицію; володіння різними режимами та формами публічного мовлення, засобами та стратегіями інтелектуальної полеміки» [4, с. 6].

Звісно, протягом навчання іншим дисциплінам студенти теж мають справу з аргументуванням, однак навчання аргументуванню під час вивчення філософії має свою специфіку. Якщо предмет «Риторика» навчає аргументації з боку її краси та впливу на емоційну сферу слухачів, то філософія концентрується на змістовних аспектах, що фундуються вимогами рації. Аргументування, в якому вправляються під час вивчення природничих наук, навчає студентів ефективно мати справу зі штучними мовами, на кшталт мови математики, символічних систем фізики, хімії, однак філософія навчає ефективному аргументуванню за допомогою слів тої чи іншої природної мови. Соціальні науки та нефілософські гуманітарні науки теж приділяють увагу аргументуванню, втім філософія має в цій справі особливі заслуги, які викликані її увагою до фундаментальних аспектів процесу формулювання, висловлювання та захисту тез.

Отже, філософія розвиває вербальні аргументативні навички в аспекті посилення їхньої раціональної складової частини, що виражається, зокрема, в більш ретельному ставленні до структури, ґрунтовності та логіки процесу аргументування. Ми переконані, що ті навички з аргументування, які може отримати студент під час навчання філософії, є важливими для представників будь-якої спеціальності, які отримують вищу освіту.

Звісно, внесок філософії в справу розвитку аргументативних здібностей студентів може бути значним лише тоді, коли викладач цього предмету буде приділяти увагу розвитку відповідних навичок під час занять. Він має забезпечувати активну участь студентів у семінарах та інших типах практичних занять, зокрема, надаючи завдання, які сприяти-

муть розвитку аргументативного боку студентської активності, та допомагаючи студентам ефективно їх виконувати. Безумовно, викладач філософії має знати та добре володіти техніками з покращення аргументативних якостей студентів, щоб розвивати відповідні здібності тих, кого навчає.

Ще одна функція навчання філософії, важливість якої, на нашу думку, має універсальний характер для всіх факультетів університету, – це забезпечення усвідомлення студентами підстав відповідального ставлення.

У багатьох сферах людина стикається з питаннями відповідальності. У контексті університетського життя та академічної роботи загалом це питання, пов'язані з дослідницькою етикою як такою (уникнення завдання шкоди суспільству, питання плагіату тощо) [12], або питання професійної етики в тій чи іншій галузі (наприклад, медична етика та ін.). Навчання філософії дозволяє студентам доповнити наявні в них знання про відповідальність формуванням усвідомленого ставлення до причин і смислу цієї відповідальності.

Американська філософська асоціація у своїй «Заяві щодо ролі філософських програм у вищій освіті» зазначає, що філософські курси, зокрема такі, як етика, соціальна та політична філософія, філософія права, філософія медицини, біоетика, етика навколишнього середовища, готують студентів бути вдумливими та відповідальними громадянами [9]. Якщо протягом вивчення філософських предметів студент отримує дані щодо засобів осмислення питань відповідальності, добра та зла, справедливості, свободи, якщо він практикуватиметься в практичному застосуванні вищезазначених знань, ознайомиться з інструментами оцінки різних моральних позицій, то він отримує підготовку, яка є важливою для студентів усіх факультетів університету.

Зазначимо, що в цьому контексті викладач філософії має не тільки організувати обговорення тих етичних питань, які називають «вічними», але й тих специфічних викликів, які породжені сьогоденням, а також прикладних аспектів дослідницької і професійної етики, зважаючи на спеціальність студентів, яким викладається його предмет.

Звісно, викладання філософії може мати й інші функції, окрім чотирьох наведених вище, втім, у даній статті ми свідомо обмежуємо наш розгляд тими функціями, які несуть не вузькоспеціальну значущість, а мають універсальний характер для всіх спеціальностей університету. Також, концентруючись на осмисленні ролі викладання філософії для університетських факультетів, ми залишили без розгляду ті функції викладання філософії, які можуть мати не стільки академічне, скільки суспільне значення. Дані функції становлять важливий та цікавий з наукової точки зору матеріал, який ми плануємо проаналізувати в наступних наших дослідженнях.

Зазначимо, що, маючи на увазі важливість усіх розглянутих аспектів (метатеоретична функція, критичне мислення, усвідомлення підстав відповідального ставлення, розвинуті аргументативні навички), зовсім не є дивним, що філософія посідає поважне місце в університетах країн світу. Наприклад, за даними ЮНЕСКО, більшість закладів вищої освіти в США – коледжів та університетів – мають філософські кафедри [6, с. 134]. Американські експерти зазначають, що філософія «має відігравати важливу роль у будь-якому добре збалансованому університетському навчальному плані» [9]. У Великій Британії існує близько 50 кафедр або факультетів філософії [7, с. 10]. Британські експерти пишуть: «Центральна мета філософії – розуміти світ та наше місце в ньому, і з цієї причини філософія розглядається як осереддя вищої освіти» [10, с. 6]. Ці дані й оцінки американських та британських експертів демонструють, що філософія вважається важливою частиною навчального процесу навіть у тих країнах, які часто наводять прикладом прагматичного ставлення до упорядкування університетських навчальних планів.

На підставі вищенаведеного ми дійшли наступних висновків. Навчання філософії є важливим для представників усіх факультетів сучасних університетів завдяки чотирьом функціям, які може нести викладання філософії у закладі вищої освіти. Це метатеоретична функція; функція розвитку критичного мислення студентів, функція посилення аргументативних навичок студентів та функція забезпечення усвідомлення студентами підстав відповідального ставлення. Щоб викладання філософії справді могло здійснювати ці чотири функції, викладачам цього предмету необхідно дотримуватися певних настанов.

По-перше, для забезпечення виконання метатеоретичної функції філософії викладач має докладно розбирати зі студентами зміст таких понять, як «існування», «причина», «істина», а також надавати студентам інструменти інтелектуальної роботи з даними поняттями.

По-друге, для втілення в життя функції розвитку критичного мислення викладач має уникати догматизму у викладанні філософії. А також він має навчати студентів осмислювати логічну структуру міркувань, аналізувати філософські теорії, порівнювати їх між собою.

По-третє, для розвитку аргументативних навичок студента викладач має добре володіти техніками з покращення аргументативних здібностей студентів і безпосередньо застосовувати їх у процесі викладання. Зокрема, він має надавати студентам завдання, які сприятимуть розвитку аргументативного боку студентської активності під час практичних занять, а також допомагати студентам ефективно виконувати ці завдання.

По-четверте, для забезпечення усвідомлення студентами підстав відповідального ставлення викладач має надавати студентам інтелектуальні засоби осмислення питань відповідальності, добра та зла, справедливості, свободи. Крім того, він має організовувати можливість студентам практикуватися в осмисленні не тільки «вічних» моральних питань, але й тих специфічних викликів, які породжені сьогоденням. Також викладач філософських предметів має допомагати студентам практикуватися в осмисленні прикладних аспектів дослідницької та професійної етики, зважаючи на спеціальність студентів, яким викладається його предмет.

Список використаної літератури

1. Бичко І. Шляхи оновлення змісту філософських курсів у вищій школі сучасної України. *Філософія освіти*. 2006. № 2 (4). С. 235–241.
2. Максюта М.Є. До проблем викладання філософії: методи особистісно орієнтованого, активного навчання. *Мультиверсум. Філософський альманах*. 2007. Вип. 60. С. 239–244.
3. Павлова Т.С. Філософія Гегеля та громадянське суспільство сьогодні. *Культура народів Причорномор'я*. 2012. № 233. С. 149–152.
4. Пролєєв С.В., Шашкова Л.О., Карась А.Ф., Карпенко І.В., Менжулін В.І. Проект стандарту вищої освіти зі спеціальності «філософія» (ступінь вищої освіти – магістр). К., 2017. 13 с. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/visha-osvita/naukovo-metodichna-rada-ministerstva-osviti-i-nauki-ukrayini/proekti-standartiv-vishoyi-osviti>
5. Edgley R. *Philosophy in Academia*. *Oxford Review of Education*. 1975. Vol. 1. №. 3. Pp. 203–210. URL: <http://www.jstor.org/stable/1049958>
6. Goucha M. (Ed.). *Philosophy, a School of Freedom: Teaching Philosophy and Learning to Philosophize: Status and Prospects*. Paris: UNESCO Publishing, 2007. 279 p.
7. MacDonald Ross G. *The teaching of philosophy in the UK*. *Diotime: revue internationale de didactique de la philosophie*. 2009. Vol. 38. URL: http://eprints.whiterose.ac.uk/3350/1/forthcoming_diotime_1%27agora.pdf

8. Rudisill J. The Transition from Studying Philosophy to Doing Philosophy. *Teaching Philosophy*. 2011. Vol. 34:3. Pp. 241–271. DOI: 10.5840/teachphil201134332
9. Statement on the Role of Philosophy Programs in Higher Education. American Philosophical Association. URL: https://www.apaonline.org/page/role_of_phil
10. Subject Benchmark Statement: Philosophy. The Quality Assurance Agency for Higher Education. Gloucester, 2015. 18 p. URL: http://www.qaa.ac.uk/docs/qaa/subject-benchmark-statements/sbs-philosophy-15.pdf?sfvrsn=6294f781_10
11. *Teaching Philosophy in Europe and North America*. Paris: UNESCO, 2011. 97 p.
12. The European Charter for Researchers. URL: <https://euraxess.ec.europa.eu/jobs/charter>

THE ROLE OF PHILOSOPHY AT UNIVERSITY

Oleksandr Kulyk

*Oles Honchar Dnipro National University,
Department of Philosophy
Gagarin ave., 72, 49127, Dnipro, Ukraine*

We argue that philosophy teaching is important for students of all departments of modern universities due to the four functions which philosophy can fulfill at an institution of high education. These are the meta-theoretical function, the function of critical thinking development, the function of strengthening students' argumentative skills, and the function of providing students' awareness of responsible attitude foundations. Also, we offer the techniques which will help philosophy teachers to fulfill those four functions.

Key words: role of philosophy, philosophy functions, philosophy teaching, high education, philosophy of education.